

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2009 metai

2

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2010

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2009

2

Vilnius 2010

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2009

2

Vilnius 2010

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2010
© Straipsnių autoriai, 2010

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

ANDRAS IMNIŠKYTĖ

SĖLIAI IR LIETUVIAI VĖLYVOJOJE PRIEŠISTORĖJE: GENČIŲ KONTAKTAI

Įvadas

Genčių kontaktų tema archeologinėje literatūroje dažniausiai plėtojama orientuojantis į mainų ir prekybinių ryšių sferą arba gilinantis į difuzinius, migracinius ir asimiliacinius procesus. Genčių „laikysenos“ viena kitos atžvilgiu klausimai faktiškai tebėra neliesti. Draugystė, partnerystė savo noru ar prievarta? Draugai ar priešai? Prie šių ir panašių klausimų labiausiai priartėjama braižant etnokultūrinės genčių ribas. Arealų branduoliai išivaizduojami „etniškiausiais“, turinčiais daugiausia grynųjų kultūrinių požymių. O pakraščiai, neretai persiklojantys su gretimomis sritimis, virsta kontaktinėmis zonomis, kuriose susiduriama su kelioms gentims būdingais bruožais. Tai neretai sukelia archeologų diskusijas dėl vieną ar kitą paminklą palikusios bendruomenės etninės priklausomybės ir sąlygoja išvadas apie intensyvius ir glaudžius, suprask, – draugiškus, bendruomenių santykius. Kitur genčių ribos ryškesnės, jas skiria negyvenami plotai, „abipusės baimės“¹ arba priešiško zonos, kitaip dar vadinamos „tarpgentinėmis dykromis“² ar sakralizuotomis teritorijomis³. Vienur izoliuojantis tokių dykrų poveikis komunikacijai abejonių nekelia, pvz., pelkėti, miškingi, agrariniai požiūriai neeksploatuojami, taigi menkai pažinti, baugūs rajonai. Kitur atvirkščiai –

¹ P. Barford, Z. Kobylinski, D. Krasnodębski, Between the Slavs, Balts and Germans: Ethnic Problems in the Archaeology and History of Podlasie, *Archaeologia Polona*, 1991, vol. 29, p. 156.

² V. Šimėnas, *Etnokultūriniai procesai Vakarų Lietuvoje pirmojo mūsų eros tūkstantmečio viduryje*, Vilnius, 2006, p. 21.

³ V. Žulkus, Tarpgentinės dykros ir mirusiųjų pasaulis baltų pasaulėžiūroje, *Vakarų baltų archeologija ir istorija: Tarppublikinės mokslinės konferencijos medžiaga*, Klaipėda, 1989, p. 107–116.

jis turėjęs integruoti, o ne skirti (pvz., tiek ūkine, ekonomine, tiek estetinė prasme patrauklios susisiekimo arterijos – upės). Todėl tikėtina, jog be gamtinių ir religinių⁴ kliūčių (arba jų nebuvimo), paribio bendruomenių laikyseną viena kitos atžvilgiu lėmė ir kiti veiksniai. Vienas jų – pats bendriausias grupės narius vienijantis ir skiriantis ją nuo kitų principas: „mes“ ir „jie“ dichotomija.

Šiame straipsnyje analizuojama ir lyginama medžiaga iš sėliams bei lietuviams priskiriamų archeologinių kultūrų VI/VII–XII/XIII a. Remiantis socialinės sąveikos kaip pagrindinio faktoriaus etninėms riboms atsirasti teorija⁵, bandoma įvertinti sėlių ir lietuvių laikyseną vieni kitų atžvilgiu. Priešistoriniai kultūriniai skirtumai ir ilgą laiką stabili jų paribio geografija paneigia teiginius apie ankstyvąją Sėlos gyventojų asimiliaciją ir lituanizaciją. Archeologiniai duomenys netiesiogiai byloja daugiau neigiamą nei teigiamą įkrovą šių dviejų junginių sąlytyje.

Socialinė sąveika kaip prielaida etninėms riboms atsirasti

Lietuviškoje archeologinėje literatūroje etniškumo klausimai XX a. paskutiniame ketvirtyje buvo viena pagrindinių geležies amžiaus tyrimų temų. Pastaruoju metu ši tema skamba gerokai rečiau tiek dėl gerokai sumenkusio dėmesio geležies amžiui, tiek ir dėl paties reiškinių archeologijoje matymo ir sprendimo kritikos⁶. Etninės arba, tiksliau, etnokultūrinės tematikos klestėjimo metu Lietuvoje vyravo empirinis klausimo sprendimas be teorinės paties etniškumo fenomeno eksplikacijos, todėl trumpai apibūdinsiu jo tyrimų kryptis.

Teorinių požiūrių į etniškumą visumą galima suskirstyti į dvi pagrindines kryptis: *primordialistinį (prigimtinį)* ir *instrumentalistinį (situacinį)*⁷. Pirmosios krypties atstovai nagrinėja etniškumą kaip objektyvią realybę, tam tikrą prigimtine (primordialią) žmonijos ypatybę, kurios dėka suvokiamas artumas saviems, artikuliuojamas objektyviomis kolektyvinėmis priklausomybės charakteristikomis: bendra kilme, papročiais, kalba, teritorija, religija, pasaulėjauta ir pan. Etniškumas – tai evoliucijos

⁴ Šventais vadinamų vandens telkinių sakralinių ir religinių reikšmių kompleksas baltų kraštuose yra gerai žinomas, žr. V. Vaitkevičius, *Alkai. Baltų šventviečių studija*, 2003, p. 161–162.

⁵ *Ethnic Groups and Boundaries*, ed. F. Barth, Bergen-Oslo, 1969.

⁶ Plg. B. Olsen, Z. Kobylinski, *Ethnicity in Anthropological and Archaeological Research: A Norwegian-Polish Perspective*, *Archaeologia Polona*, 1991, 29, p. 5–27; V. Lang, *Interpreting Archaeological Cultures*, *Trames*, 2001, No. 1, vol. 5(55/50), p. 48–58; V. Lang, *Archaeological Cultures and Ethnic History: Some Examples from the East Baltic Early Iron Age*, *Interarchaeologia*, 2005, 1, p. 11–28; B. G. Trigger, *Ethnicity: An Appropriate Concept for Archaeology?* *Fennoscandia archaeologica*, 1994, XI, p. 100–103.

⁷ Plg. G. C. Bentley, *Ethnicity and Practice*, *Comparative Studies in Society and History*, 1987, vol. 9, No. 1, p. 25–55; N. Kasatkina, *Etniškumo tyrimai: tendencijos ir esminės sąvokos*, *Filosofija, sociologija*, 2007, t. 18, Nr. 4, p. 1–11.

(etnogenezės) eigoje susiformavęs kultūrinis prigimtinis paveldas. Antrosios krypties šalininkai etniškumą apibūdina kaip pasirinkimą, tam tikrą socialinę strategiją. Etninio identiteto funkcija apibūdinama kaip būdas pasiekti socialinius, ekonominius ir kitus grupės tikslus. Teigiant, kad etniškumas gali atsirasti dėl tam tikrų aplinkybių (ne vien evoliucijos eigoje), o jo raiška – keistis laike ir erdvėje, pripažįstamas etniškumo lankstumas (situacinis instrumentalizmas). Postmodernioje visuomenėje vėl labiau akcentuojamos prigimtinio etniškumo vertybės. Etniškumas traktuojamas kaip tam tikra sąmonės būseną su bendra (tikra ar įsivaizduojama) kolektyvine atmintimi, kultūriniu paveldu ir likimu.

Didelę įtaką etniškumo tyrimų raidai padarė vienas iš socialinės sąveikos paradigmos pradininkų Fredrikas Barthas, kuris prieš 50 metų atkreipė dėmesį, jog esminis etniškumo fenomeno mokslinės analizės klausimas yra etninės ribos, o ne jose sutelktas kultūrinis turinys⁸. Etninėmis ribomis F. Barthas įvardija santykių lauką, suprantamą ne geografinė, bet socialine prasme. Etniškumas matomas kaip kultūrinių skirtumų socialinės organizacijos forma (pvz., pastoralistai ir agrarinės bendruomenės, kalnų ir žemumų gyventojai). Kultūrinius skirtumus kuriančios ribos yra laidžios, atsirandančios ne dėl izoliacijos, bet, atvirkščiai, tik santykiuose tarp grupių, kurių vienos nariai kitų laikomi kitokiais, svetimais.

Etninis tapatumas gali būti plėtojamas, eksponuojamas, ignoruojamas, juo gali būti manipuliuojama. Vienos grupės gali keisti tapatumą, po kurio laiko vėl grįždamos prie ankstesniojo, kitoms tokių metamorfozių galimybės labai ribotos. Etninės grupės priklausomybę demonstruoja objektyviais simboliais, pvz., kalba ar apranga. Bet tokie ženklai nėra būtini, pakanka „saviidentifikacijos“, savęs priskyrimo tam tikrai grupei. Santykiai su skirtingais kaimynais toje pačioje grupėje gali suformuoti skirtingas etniškumo demonstracijas (plg., požymiai, skiriantys sėlius ir lietuvius, nesikartoja tarp, pvz., lietuvių ir slavų arba tarp sėlių ir latgalių). Dideli kultūriniai skirtumai gali egzistuoti vienoje etninėje grupėje arba dviejų skirtingų etninių grupių kultūra gali būti beveik identiška. Universalių kriterijų, ką laikyti etniškumo požymiu ir ko – ne, nėra. Todėl nagrinėjant empirinę medžiagą kiekvieną kartą reikia tuos požymius įvertinti. Tai patvirtina, jog etniškumas yra nulemtas tam tikrų aplinkybių ir jis persitvarko susiklosčius tam tikroms situacijoms⁹.

F. Bartho idėja sulaukė tiek pritarimo, tiek ir kritikos, bet su mintimi, jog etniškumo pajautimą įprasmina santykiai tarp grupių, tiesiogiai ar netiesiogiai sutinka daugelis tyrinėtojų. Teoriškai jo teiginiai dažnokai referuojami ir archeologinėje

⁸ *Ethnic Groups and Boundaries*.

⁹ Plg. ten pat, p. 15; R. C o h e n, *Ethnicity: Problem and Focus in Anthropology*, *Annual Review in Anthropology*, 1978, 7, p. 379–403; P. A. R o y c e, *Ethnic Identity: Strategies of Diversity*, Bloomington, 1982, p. 18.

literatūroje¹⁰. Tačiau praktinis teritorinį aspektą faktiškai ignoruojančios interakcionistinės sampratos pritaikymas skverbiasi gan lėtai. Archeologijoje jai artimesnės ryšio su regioniniu identitetu nedeklaruojančios tyrimų kryptys, pvz., tyrimai, orientuoti į bendruomenes su skirtinga ūkine veikla (agrarinis neolitas ir miškų neolitas) arba į turtinę bei socialinę visuomenės diferenciaciją.

Interakcionizmo sampratą archeologijoje plėtojo I. Hodderis, kuris pabandė socialinėmis ir ekonominėmis priežastimis paaiškinti materialinės kultūros skirtumus (taip pat ir geografinius)¹¹. Remiantis etnografinėmis paralelėmis prieita išvados, jog materialinės kultūros apibrėžtumas (išskirtinumas) susijęs su grupių tarpusavio neigiamos sąveikos lygiu. Kuo didesnė konkurencija tarp grupių, tuo ryškesnės jų materialinės kultūros skirtumų ribos¹². Tai patvirtina ir ankstyvųjų visuomenių tyrimai, kur pastebima, jog identiteto demonstracijos raiška intensyvėja socialinės, politinės trinties, karinių konfliktų metu¹³. Ši primordializmui skiriama, tačiau instrumentalistinė savo pobūdžiu taisyklė galioja visiems laikams: teritorinio, socialinio, kultūrinio tapatumo esminis pažeidimas, vykstantis priešpriešos situacijoje, kai susitapatinimų ribos patiria grėsmę ir spaudimą, sukuria sąlygas etniam tapatumui kristalizuotis¹⁴.

Situacinėmis aplinkybėmis, dažnai nulemtomis socialinių santykių raidos, paaiškkinama daugybė vien I tūkst. po Kr. pirmoje pusėje ir viduryje Europoje staiga atsi-

¹⁰ Plg. P. E. Geary, Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages, *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 1983, B. 113, S. 25; B. Olsen, Z. Kobylinski, Ethnicity...; J. Shennan, Some Current Issues in the Archaeological Identification of Past Peoples, *Archaeologia Polona*, 1991, vol. 29, p. 29–27; M. Bertašius, The Archaeology of Group: Fom Situational Construct to Ethnic Group, *Interarchaeologia*, 2005, 1, p. 29–38.

¹¹ I. Hodder, The Distribution of Material Culture Items in the Baringo District, Western Kenya, *Man*, 1977, vol. 12:2, p. 239–269; I. Hodder, Economic and Social Stress and Material Culture, *American Antiquity*, 1979, vol. 44, No. 3, p. 446–454.

¹² I. Hodder, *Praeities skaitymas*, Vilnius, 2000, p. 16.

¹³ Plg. P. E. Geary, Ethnic Identity..., p. 24; M. Parker-Pearson, Economic and Ideological Change: Cyclical Growth in the Pre-state Societies in Jutland, *Ideology, Power and Prehistory*, 1984, p. 71; R. Bradley, Time Regained: The Creation of Continuity, *Journal of the British Archaeological Association*, 1987, CXL, p. 3; H. Steuer, Archaeology and History: Proposals on the Social Structure of the Merovingian Kingdom, *The Birth of Europe*, 1989, p. 106, 107, 110; L. Jørgensen, Bækkegård and Glasergård. Two Cemeteries Form the Late Iron Age on Bornholm, *Arkæologiske studier*, 1990, VIII, p. 88–89, 94; K. Kristiansen, Chieftoms, States, and Systems of Social Evolution, *Chieftoms, Power, Economy and Ideology*, Cambridge, 1991, p. 34–36; G. Halsall, Social Change around A.D. 600: An Austrasian Perspective, *The Age of Sutton Hoo: Seventh Century in North-western Europe*, 1992, p. 275, 277; R. van der Noort, The Context of Early Medieval Barrows in Western Europe, *Antiquity*, 1993, p. 63, 71; G. Halsall, The Merovingian Period in North-East Gaul: Transition or Change, *BAR is*, 1995, 617, p. 42, etc.

¹⁴ A. Čepaitienė, Atgavinant etninį tapatumą: individas, simbolis, vieta, *Lietuvos etnologija*, 2001, Nr. 1(10), p. 177, 181.

radusių ir išnykusių (poli-)etninių grupių¹⁵. Tačiau kalbant apie teritoriškai apibrėžtą ilgalaikį identitetą, koks matomas, pvz., baltų kraštuose nuo I tūkst. vidurio, situacines aplinkybes pernelyg sudėtinga įvertinti, turint omenyje prieštarą tarp pastarųjų kintamumo ir tyrinėtojų fiksuojamų priešistorinių kultūrinių formų sąlyginio sąstingio. Archeologinių kultūrų kaip menamo ilgalaikio regioninio identiteto tyrimai dažnai apsiriboja kultūrinių požymių inventorizacija, neieškant vienokio ar kitokio susitapatinimo priežasčių ar tapatumo reguliavimo mechanizmo veikimo principų. Kitaip, nei etnologijoje ar kultūrinėje antropologijoje, kur tyrinėjamos gyvosios visuomenės, archeologai savo tyrimų objektų negali nei apklausti, nei stebėti. Mokslinė fiksacija ir analize paremtos išvados, reikia manyti, neprasilenkia su tikrove, ypač tol, kol jos neperžengia specifinių tyrimų lauko ribų (tarkim, funkcija, paskirtis, technologija). Kirtus šią ribą su pretenzijomis į kultūrinių plačiąją prasmę, tačiau istoriškai nulemtų reiškinių pažinimą, paklaidų gausėja. Todėl ir šiame darbe užsibrėžus tikslą įvertinti kelių kaimyninių genčių laikyseną viena kitos atžvilgiu, pateikiami svarstymai tėra viena galimų interpretacijų, kurios nepretenduoja nei į galutines išvadas, nei į reiškinio matymo ir sprendimo universalumą.

Sėliai ir lietuviai

Straipsnyje aptariamų gentinių junginių vaizdiniai giliai persmelkę dabarties istorinę sąmonę. Dėmesio koncentravimas ties valstybės formavimosi problemomis ir rytinės Lietuvos gentinių junginių, visų pirma elito, vaidmeniu šiame procese suformavo savitą – veržlių, aktyvių, agresyvių, karinių, kerštingų – lietuvių genčių stereotipą. Kaimyninės Sėlos krašto gyventojai šia prasme – visiškai autsaideriai. Sėlos žemėse neiškilo nė vienas valdovas, kurio vardas būtų paminėtas šalia Jersikos valdovo Visvaldžio, Tervetę valdžiusio Viestarto, žemaičių kunigaikščio Vykinto, Nalšioje šeimininkavusių Lengvenio, Daumanto ir dar daugelio kitų. Gyvas giriomis apaugusio, pelkėto Sėlos krašto vaizdiny. Tai savotiškas sociopolitinis vakuumas, kurį dar labiau nualino XIII–XIV a. tranzitiniai kalavijuočių ir lietuvių pulkų žygiai. H. Latvis lietuvius mini 90 kartų, kuršius – 22, žiemgalius – daugiau nei 40, latgalius – net 200, tuo tarpu sėlius – vos 6 kartus¹⁶. Lietuviai čia – aktyvūs sėkmingų ar nesėkmingų žygių dalyviai ir iniciatoriai, sėliai – bailiai, besislapstantys miškuose ir pasyviai priimančys jiems primestas sąlygas. Sėliai dažniausiai minimi kartu su latgaliais, tačiau bendrame kontekste dažnai šmėžuoja ir lietuviai. Sekant A. Bylenšteinu ir K. Būga, dažnai kartojama H. Latvio

¹⁵W. P o h l, Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies, *Archaeologia Polona*, 1991, vol. 29, p. 39–50; J. H i n e s, Culture Groups and Ethnic Groups in Northern Germany in and around the Migration Period, *Studien zur Sachsenforschung*, 1999, 13, S. 219–232.

¹⁶Э. М у г у р е в и ч, Хроника Генриха о народностях в Прибалтике в конце XII – начале XIII вв., *Vakarų baltai: etnogenezė ir etninė istorija*, 1997, p. 253–263.

informacijos¹⁷ interpretacija, jog sėlių žemių centras XIII a. pradžioje buvęs prie Dauguvos, Sėlpilyje (Sėlių pilyje), kurio gyventojai 1207 m. buvo vokiečių apkrikštyti, tačiau simpatizavo Padauguvyje besišlaisčiusiems lietuviams, paslaugiai suteikdami galimybę ties jų pilimi persikelti per Dauguvą ir netgi išleisdami pilin lietuvių būrius¹⁸. Nors H. Latvīš kalbėjo tik apie Padauguvio Sėlos gyventojus¹⁹ (dažniausiai, beje, Koknesės apylinkėse), konkrečių istorinių įvykių Padauguvyje interpretacija ekstrapoliuojama visai Sėlai, taip pat ir jos pietinės dalies gyventojų santykių su lietuviams (nalšėnais) charakteristikai.

XIII a. vidurio istoriniuose šaltiniuose *terrae Selonia* tėra teritorinių dalybų tarp Mindaugo ir Ordino objektas, tais laikais jau buvęs Mindaugo dispozicijoje. Istoriniai šaltiniai nutyli, kaip Sėla atitekusi Mindaugui. Reikia manyti, jog tai suvokiama kaip draugystės tarp sėlių ir lietuvių rezultatas, palaipsnio sėlių asimiliacijos (iš pradžių etninės, vėliau politinės) proceso rezultatas. Pasak kalbininkų, lietuvių skverbimasis į sėlių žemes vyko VII–X a., ir nuo to laiko jie gyvenę pramaišiu²⁰. Lietuvių apsigyvenimo tarp sėlių poveikis neretai sureikšminamas politine prasme: tik lietuvių (pagalbos) dėka pietinė Sėlos dalis netapo integruota Ordino valstybės dalimi. Nors sėlius ir lietuvius, pasak K. Būgos, *tuos ginklo bendrus ir sąjungininkus*, bandoma vertinti kaip lygiaverčius partnerius, sėliškojo elemento bejėgiškumas ir lietuviškojo pranašumas bei „globėjiškumas“ čia akivaizdūs. Dėl to neketinama ginčytis ir šiame darbe. Tiesiog ieškoma archeologinių argumentų, galinčių patvirtinti arba paneigti aukščiau paminėtus išitvirtinčius teiginius apie šių dviejų junginių laikyseną viena kitos atžvilgiu. Mat kalbininkų išvados apie kultūrinę asimiliaciją paremtos apibendrintais visų laikų duomenimis, pagal kuriuos Sėlos teritorija buvusi gerokai didesnė: lingvistai sėlių pėdsakų Lietuvoje ieško ne tik Sėlos šerdyje – Rokiškio ir Kupiškio raj., bet ir Pasvalio, Saločių, Palėvenės, Salako, Zarasų, Utenos ar Tauragnų apylinkėse²¹. Įvairiai vertinamo autentiškumo 1261 m. dokumentu Mindaugas atsisakęs tik tos Sėlos dalies, kurioje gyventojų daugumą tebesudarė sėliai, t. y. Sėlos ribos, kokios jos nurodytos

¹⁷ *Livonijos kronikos*. Henrikas Latvīš, Hermanas Vartbergē, parengė J. Jurginis, (toliau – *HL*), Vilnius, 1991, p. 54.

¹⁸ A. B i e l e n s t e i n, Die Wohnsitze der Selen. *Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert*. St.Petersburg, 1892, S. 168; K. B ū g a, *Rinktiniai raštai*, t. 3, Vilnius, 1961, p. 268; t. p., pvz., K. Я. А н ц и т и с, А. Я. Я н с о н, Некоторые вопросы этнической истории древних селов, *Советская этнография*, 1962, т. 6, с. 92–104; J. Š l i a v a s, Sėlių kalbos pėdsakai, *Kraštotyra*, 1982, kn. 14, p. 81–86.

¹⁹ A. S i m n i š k y t ė, Sėlos kraštas VI/VII–XIII/XIV amžiais: teritorinė struktūra ir hierarchija, *Lietuvos archeologija*, 2005, t. 27, p. 40.

²⁰ K. B ū g a, min. veik.; V. M a ž i u l i s, Selonica, *Baltistika*, XVII (1), 1981, p. 11–12; Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos kilmė*, t. 1, Vilnius, 1984, p. 358–362.

²¹ K. B ū g a, min. veik., p. 274; K. Я. А н ц и т и с, А. Я. Я н с о н, Некоторые вопросы, с. 96–98; J. Š l i a v a s, Sėlių kalbos pėdsakai.

1261 m., tėra tik dalis senosios Sėlos, kurioje dar tebegyvenę senieji krašto gyventojai²². Taip paaiškinamas už šios teritorijos ribų atsidūrusių *Thowraggen / Towracken, Utten, Uspal / Uszpal*, tapatinamų su dabartiniais Tauragnais, Utena ir Užpaliais, priskyrimas Sėlai. Plačiai išsibarstę sėliški vietovardžiai ir vandenvardžiai, taip pat įtakingas jų tyrėjų autoritetas lėmė, o ir tebelemia „didžiosios“ Sėlos geografiją. Tuo tarpu archeologiniais duomenimis jau net ir 1261 m. „dovanota“ Sėlos teritorija yra pernelyg didelė (1 pav.)²³. Vienintelė atkarpa, kurioje tiek gentinės, tiek politinės (nurodomos 1261 ir 1392 m. dokumentuose) ribos daugmaž sutampa, yra atkarpa Šventosios aukštupyje – lietuvių ir sėlių kultūrų paribyje.

Archeologinės kultūros abipus Šventosios aukštupio VI/VII–XI/XII a.: laidosenos skirtumai

Į rytus ir pietus nuo Šventosios paplitę Rytų Lietuvos pilkapiai priskiriami vadinamajai Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai, kurios ryšys su lietuviams tyrinėtojams abejonių nekelia. Jau nuo XIX a. pabaigos dėmesio šiai kultūrai, ypač jos laidosenos aspektams, netrūko. Publikacijų, probleminių straipsnių bei apibendrinamųjų darbų dėka galima išskirti kelis specifinius kultūrinius požymius: pilkapiai, kremacija ir žirgų kapai. Atskirai paėmus šie elementai sutinkami ne vienoje to meto kultūroje, tačiau jų visuma vėlyvojoje priešistorėje buvo būdinga tik Rytų Lietuvai.

Į šiaurę nuo upės situacija keblesnė, – ilgą laiką net nebuvo čia egzistavusios archeologinės kultūros pavadinimo. Retai apgyvendintas regionas tyrinėtojų dėmesio sulaukė tik pastaraisiais metais. Nustačius vyravusias laidojimo formas²⁴, lietuviškai Sėlos daliai pasiūlytas „Šiaurės Rytų Lietuvos pilkapių kultūros“ pavadinimas²⁵. Apjungiant ir šiaurinę Sėlos dalį tektų naudoti gremėzdišką „Šiaurės Rytų Lietuvos ir Pietryčių Latvijos pilkapių kultūros“ pavadinimą. To vengiant pasirinktas „Sėlos / sėliški pilkapiai“. Sąvoka „sėliai“ – istorinės Sėlos gyventojai – straipsnyje vartojama kaip geografiškai orientuojantis, tačiau etniniu požiūriu neapibrėžtas terminas. Paini sėlių etnogenezė, jų ir latgalių materialinės kultūros panašumas ir dėl to kylančios abejonės, ar sėliai apskritai buvę, yra vienas vaizdingiausių „netobulos“ archeologinės kultūros atvejų. Tačiau sėlių ir latgalių klausimas – jau atskira tema, kuri nėra tiesiogiai susijusi su nagrinėjamu klausimu.

²² K. Būga, min. veik., p. 273–274; Z. Zinkevičius, min. veik., p. 358–362.

²³ A. Simniškytė, Sėlos kraštas..., p. 32, 3 pav.; t. p. žr. V. Vaitkevičius, Pietinės Sėlos ribos beiškant: Sėlės kaimas, *Lietuvos archeologija*, 2009, t. 35, p. 193–198.

²⁴ A. Simniškytė, Sėliai, *Liaudies kultūra*, 1999, Nr. 5, p. 25–35.

²⁵ „Šiaurės rytų Lietuvos pilkapių kultūra“ (pasiūlyta V. Vaitkevičiaus), prieiga per internetą <<http://www.aruodai.lt/paieska/terminas.php?Teld=1683>> [žiūrėta 2009 05 07].

Pilkapynai ir pilkapiai. Tiek sėliai, tiek lietuviai mirusiuosius laidojo pilkapiuose. Šis išorinis panašumas bene vienintelis šiose dviejose bendrijose. Sėlos pilkapynai dažniausiai yra nedideli, sudaryti iš kelių, rečiau keliolikos ir tik retais atvejais keliasdešimties ar daugiau sampilų. Lietuviški pilkapynai, kuriuose tesuskaičiuojama keliolika sampilų, priklauso mažųjų grupei, mat dažnas jų sudarytas iš pusšimčio, o neretai ir daugiau sampilų. Tiesa, šiaurinėje lietuviškų pilkapių kultūros dalyje pilkapynai nėra dideli, čia dominuoja keliolikos–keliasdešimties sampilų pilkapynai²⁶. Paminklų dydis nebūtinai priklausė nuo bendruomenių dydžio. Jį galėjo lemti ir skirtingos laidosenos tradicijos. Nuo pat romėniškojo periodo Sėloje gyvavo tradicija su ilgesnėmis ar trumpesnėmis pertraukomis laidoti tuose pačiuose pilkapiuose. Nevengta to daryti ir istoriniais laikais. Dažname Šiaurės Lietuvos pilkapyje randama XV–XVIII a. kapų. Taigi, naujų paminklų nuo romėniškosios epochos laikų čia atsirado ne tiek jau daug. Greičiau atvirksčiai, ilgalaikis laidojimas, o ypač intensyvi priešistorinių paminklų „eksploatacija“ vėlyvesniais laikais turėjo neigiamos įtakos jų išlikimui. Rytų Lietuvoje sampiluose taip pat randama įvairių geležies amžiaus laikotarpių kapų (ne anksčiau nei IV a.), tačiau čia labiau pastebima pilkapyno „augimo“ tendencija, – laikui bėgant buvo pilami nauji pilkapiai. Panašiai pilkapynai augę ir Latgaloje, kur jų dydis buvęs labai įvairus, – nuo keliolikos / keliasdešimties iki kelių šimtų ir daugiau²⁷, ar kaimyniniame Braslaujos rajone, kur pilkapyne vidutiniškai būdavo 27 sampilai²⁸.

Dažniausiai sėlių pilkapius supo akmenų vainikai. Tai specifinis krašto bruožas, paveldėtas iš romėniško laikotarpio ir neišnykęs iki pat istorinių laikų. I tūkst. viduryje akmenų vainikai buvo būdingi ir Rytų Lietuvos pilkapių kultūrai, – tai neretai taip pat siejama su romėniško periodo pilkapių su akmenų vainikais kultūros palikimu²⁹. Tokių pilkapyių, deja, netyrinėtų ar jau sunykusių, ypač gausu abipus Šventosios, į rytus nuo Šimonių girios³⁰. Vėlyvajame geležies amžiuje lietuviai akmenų konstrukcijų pilkapiuose nenaudojo³¹, retos jos ir latgalių žemėse³². Kiek dažniau akmenų konstrukcijų aptinkama VII–IX a. ilguosiuose pilkapiuose kaimyniniame Braslaujos regione Baltarusijoje, rajone tarp Driviatų ir Boginskoje ežerų, kur jie siejami arba su finougrišku palikimu, arba su baltų genčių įtaka³³.

²⁶ Žr. 73–75 išnašas.

²⁷ A. R a d i ņ š, 10.–13. *gadsimta senkapi latgaļu apdzīvotajā teritorijā un Austrumlatvijas etniskās, sociālās un politiskās vēstures jautājum, Rīga, 1999, p. 35.*

²⁸ Paskaičiuota pagal: Л. Дучиц, *Браслаўскае паазер’е ў IX–XIV ст.*, Мінск, с. 105–111.

²⁹ В. Ш и м е н а с, Северо-восточная Литва во второй половине I тысячелетия нэ, *Беларусь у сістеме трансеўрапейскіх сувязяў I тысячагоддзі н.э.*, 1996, с. 82–83.

³⁰ A. S i m o n i š k y t ė, Sėliai.

³¹ L. K u r i l a, Lietuvių etninė riba rytuose IX–XII a. (1. Archeologijos duomenimis), *Lietuvos archeologija*, t. 27, 2005, p. 63.

³² A. R a d i ņ š, min. veik., p. 37.

³³ Л. Дучиц, min. veik., p. 14.

Pilkapiai Rytų Lietuvoje buvo vienintelė laidojimo forma³⁴ nuo pat I tūkst. vidurio iki XI/XII a. Sampiluose paprastai randama po kelis kapus, dažniausiai įkastus sampile, duobutėse. Savitas reiškinys yra vadinamieji „tuštieji pilkapiai“ be jokių palaidojimų ar radinių. Jų žinoma tiek rytų slavų³⁵, tiek ir latgalių³⁶ teritorijose, tačiau čia jie daugiau atsitiktinio pobūdžio, galbūt tokiais „tapę“ dėl suardymo ar netobulos fiksacijos. Rytų Lietuvoje jie dažnai net sudaro nemažą pilkapio masyvo dalį³⁷. Tuo tarpu Sėloje kol kas neaptikta nė vieno VI–XII a. tikro tuščiojo pilkapio³⁸.

Iki X a. pilkapiai dominavo ir Sėloje. Sampiluose paprastai randama nuo kelių ligi keliolikos palaidotų mirusiųjų – tai romėniškojo periodo laikus siekiančios tradicijos. II tūkst. pradžioje laidosena Sėloje tapo įvairesnė: atsirado plokštiniai kapinynai, pradėta pilti individualius pilkapius duobėje po sampilu palaidotiems mirusiesiems. Tačiau greta gyvavo ir senoji „kolektyvinė“ laidosena. Mirusieji laidoti įkastam pilkapio sampilą, kartais sekliai, vos keliasdešimties centimetrų gylyje, kartais giliau, perkasant pilkapio pagrindą³⁹. Toliau lyginant laidoseną akivaizdus pagrindinis skirtumas: lietuviai mirusiuosius laidojo sudegintus, sėliai – nedegintus.

Kremacija ir inhumacija. I tūkst. viduryje Rytų Lietuvos pilkapių kultūroje prasidėjęs visuotinis perėjimas nuo inhumacijos prie kremacijos gana greitai pasibaigė ir deginimas tapo vienintele laidosenos forma iki pat XI/XII a.⁴⁰

Sėloje I tūkst. antroje pusėje mirusieji nedeginti. Žinomi tik du degintiniai kapai, abu – iš latviškosios Sėlos dalies. Tai VI a. pab. – VII a. kapas Buokiuose⁴¹ ir VII–VIII a. kapas Ratuloniuose⁴². Kitaip, nei lietuviai, kurie mirusįjį dažniausiai degindavo kartu su įkapėmis, Sėloje į minėtus kapus įdėtos ugnies nelieptos įkapės, analogiškos vienalaikėms inhumacijoms, o vienas iš kapų įrengtas pagal nedegintų mirusiųjų laidojimo papročius. Vėliau apie kremaciją nieko nežinoma iki pat X a.

³⁴ Pastaruoju metu vis dažniau aptinkami kapai tarp pilkapių (pvz., Jakšiškio ar Kurklių Šilo pilkapyuose) rodo, jog laidota ne tik sampiluose.

³⁵ L. Kurila, *Lietuvių etninė riba...*, p. 65.

³⁶ A. Radiš, *min. veik.*, p. 43.

³⁷ L. Kurila, *Lietuvių etninė riba...*, p. 65.

³⁸ Trijuose Visėtiškių pilkapyne 1-ą grupę sudarančių (iš 7) sampilų nerasta kapų. Tačiau visi šios grupės pilkapiai skyrėsi nuo „sėliškiųjų“ 2-os grupės sampilų tiek vidine įranga (nerasta akmenų vainikų), tiek ir radiniais (sampiluose aptikta žalvario amžiaus keramikos, titnago dirbinių). Todėl tikėtina, jog šie „tuštieji pilkapiai“ nėra iš aptariamojo laikotarpio (A. Simniškytė, Sėliai; V. Kazakevičius, Visėtiškių pilkapyne, *Lietuvos archeologija*, t. 20, 2000, p. 21–99; Dž. Brazaitis, Žalvario amžiaus medžiaga iš Visėtiškių pilkapyne ir jo aplinkos, *Lietuvos archeologija*, t. 20, 2000, p. 101–114).

³⁹ P vz., V. Kazakevičius, Visėtiškių pilkapyne, p. 45.

⁴⁰ V. Vaitkevičius, Vienos teorijos pėdsakais, arba mirusiųjų deginimo paprotys Rytų Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, t. 27, 2005, p. 49–58; L. Kurila, *Lietuvių etninė riba...*, p. 64, 66.

⁴¹ L. Vankina, Pārskats par arheoloģiskajiem izrakumiem Boķu-Priednieku kapulaukā 1961. g. no 6.VII – 31.VIII, *Latvijas Vestures Muzejs. Arheoloģijas Nodal, AA inv. No. 315*, p. 11.

⁴² E. Šnore, *Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā*, Rīga, 1993, p. 19.

Prasidedant antrajam tūkstantmečiui mirusiuosius kremuota dažniau. Tiesa, bendras degintinių kapų skaičius neviršija keliolikos, kas sudaro apie 8–10 % visų regiono kapų. Šie kremacijos atvejai per 300 metų gan tolygiai pasiskirstę, pradedant X a. antrąja puse ir baigiant XII/XIII a. Ankstyviausias (X a.) degintinis kapas prašmatnumu išsiskyrė iš to meto regiono kapų, tačiau vėlyvesni nebuvo kuo nors ypatingi. Degintiniai kapai aptinkami tiek pilkapiuose (Lejasdopelės, Visėtiškės), tiek ir kapinyuose (Beteliai, Kunciai). Vienur sudegintieji laidoti šalia griautinių kapų, kitur – po vieną ar kelis atskirai supiltuose sampiluose. Kadangi degintinių kapų reta, juos apibendrinti sudėtinga, – kiekvienas jų pasižymi tam tikru individualumu. Pilkapiuose degintiniai kapai įrengti įvairiai: ir po sampilu, ir sampile. Pastebima tendencija atkartoti griautinio kapo įrangą: kartais kape aptinkama medinio pakloto likučių, kartais akmenų, kartais pati kapo duobė primena griautinį kapą, o įkapės sudedamos kaip nedegintam mirusiam. Įkapės, kartais apdegusios, bet dažniausiai ugnies neliestos, iš esmės nesiskiria nuo griautinių kapų. Deginti suaugę individai, tiek vyrai, tiek moterys. Pastarųjų rasta kiek daugiau (30 %) nei vyrų (19 %). Tiek kapų įrengimo prasme, tiek ir lyginant jų bei inhumacijų kiekybinį santykį daugiausiai analogijų randame vienalaikiuose latgalių plokštiniuose kapinyuose. Kremacijos apraiškų latgalių ir sėlių žemėse kilmės (priklausomai nuo kapų įrengimo) ieškoma tiek tarp lybių, tiek tarp pačių latgalių, tiek ir tarp slavų ar lietuvių⁴³ (degintiniai moterų kapai paprastai siejami su lietuvaitėmis).

Sprendžiant pagal degintinių kapų geografiją, lietuvių įtaka Sėlos pietinės dalies papročiams buvusi minimali. Lietuvos teritorijoje kol kas žinomas tik vienas neabejotinas degintinis kapas netoli sėlių ir lietuvių paribio esančiame Visėtiškių pilkapyne. Kremuota moteris (?) palaidota kartu su nedegintais mirusiais pilkapyje Nr. 11. Kapas įrengtas sampile, 30 cm gylyje, netoli akmenų vainiko vidinės pusės, 50x50 cm dydžio ir 25 cm gylgio duobutėje. Joje rasta labai mažai degintinių kauliukų, trys žalvarinės įvijos ir žalvarinės plokštelės dalis⁴⁴. Kiti degintiniai kapai aptikti latviškoje Sėlos dalyje, daugiausiai prie Dauguvos upės. Padauguvyje lietuvius ir jų kaimus šaltiniai mini jau nuo XII a.⁴⁵, kur jie veikę jau ne kaip atvykėliai, bet kaip vietiniai „Nau-

⁴³ Э. Шноре, *Нухиинский могильник*, т. 1; Рига, 1957, Н. Мора, *Pirmatnējā kopienas iekārta un agrā feodalā sabiedrība Latvijas PSR teritorijā*, Rīgā, 1952, p. 148; A. Radīšs, min. veik., p. 31; I. Kuniga, *Kristapiņu kapulauks 8.gs.beigas–12.gs.*, Rīga, 2000, p. 26.

⁴⁴ V. Kazakevičius, Visėtiškių pilkapyne, p. 35, 45; Dar viena kremacija įrengta tame pačiame Visėtiškių pilkapyne, I grupėje, kurioje nerasta vienalaikių geležies amžiaus kapų. Pačių pilkapių įranga skyrėsi nuo „sėlišku“, sampiluose gausu žalvario amžiaus keramikos. Pilkapyje Nr. VII, beveik pačiame žemės paviršiuje, 60x60 cm dydžio plotelyje buvo švariai iš laužo išrinktų degintinių kaulų fragmentų, išbertų 25 cm storio sluoksneliu. Įkapių nerasta, todėl kapo chronologija lieka neaiški. Beje, Visėtiškėse degintinių kauliukų rasta visų pilkapių sampiluose. Jie nesudarė koncentracijų, buvo pasklidę įvairiose pilkapių samplių vietose. Jų kilmė ir chronologija taip pat lieka neaiški.

⁴⁵ Plg. *HL*, p. 88.

jinio ir Rezeknės lietuviai⁴⁶. Deja, nė vieno lietuvio kario kapo, jau nekalbant apie atskiras lietuviškų bendruomenių – vyrų karių kartu atsigabentų šeimynų – kapines archeologiniais būdais aptikti nepavyko. Be paties kremavimo fakto, kiti degintinių kapų aspektai: kapo įranga, asmeninės įkapės, papildomos įkapės neturi nieko bendro su lietuvių papročiais. Net jei sudegintieji ir buvę kilties iš rytinės Lietuvos dalies, nukakę į Padauguvį perėmė tenykščius papročius bei įsiliejo į vietos bendruomenes. Tai užkerta kelius diskusijai apie galimą lietuvišką jų kilmę remiantis archeologiniais duomenimis.

Žirgų ir raitelių kapai. Rytų Lietuvoje pilkapiuose laidodavę ne tik sudegintus mirusiuosius. Atskirus pilkapius pildavę ir sudegintiems ar nedegintiems žirgams (šiaurinėje kultūros dalyje vyravo nedegintų žirgų laidojimas duobėse po sampilu). Neretai pilkapyje aptinkama tik žirgui skiriama atributika: žąslai, pjautuvas, balnakilpė, etc.⁴⁷ Žirgų ir jų atributų laidojimas yra vienas ryškiausių Rytų Lietuvos pilkapių kultūros savitumų. Tačiau kartu su žmogumi viename pilkapyje palaidoti žirgai arba jų atributai žmogaus kape sutinkami retokai⁴⁸.

Sėloje žirgų laidojimas buvo retas reiškinys, tačiau čia žirgų palaikai dažniausiai aptinkami greta žmonių kapų. Bene pirmą kartą žirgo kapas Sėloje aptiktas XIX a. pabaigoje, tyrinėjant Lejasdopelių pilkapyną prie Dauguvos. Viename pilkapyje rasti 4 kapai, tarp jų vienas buvo moters, kitas vaiko. Dar viename kape aptikta žirgo kaukolė su žąslais, netoliese rasta geležinė balnakilpė bei pentinai⁴⁹. Kitame to paties pilkapyno sampile rastas su dviašmeniu kalaviju palaidotas turtingas vyras, kuriam prie kairės kojos buvo pritvirtintas žalvarinis pentinas⁵⁰. Šiuos XIX a. tyrinėtus kapus datuoti sudėtinga, pagal bendrą kontekstą jie galėjo būti įrengti XI ar XI–XII a.

Dvigubas žmogaus ir žirgo kapas rastas Betelių kapinyne, kiek į šiaurę nuo dabartinės Lietuvos–Latvijos sienos. Vyro kape rasta apyrankė gyvuliniais galais, 2 įviniiniai žiedai, žalvariu puoštas diržas, kalavijo (?) rankena, keli svarstyklių svareliai ir,

⁴⁶ K. Būga, min. veik., p. 574; HL, p. 24, I:5; R. Varkauskas, *Lietuvos ir Livonijos santykiai XIII–XVI a.*, Vilnius, 1982, p. 203; E. Gudavičius, *Kryžiaus karai Pabaltijyje ir Lietuva XIII amžiuje*, Vilnius, 1989, p. 44, 160; Z. Ivinskis, *Lietuvos istorija. Iki Vytauto Didžiojo mirties*, Vilnius (fotografuotinis leidimas), 1991, p. 126–127; B. Deksnys, Sėlių žemės mįslės, *Naujoji Romuva*, 2000, 3 (532), p. 7–8; D. Baronas, Aukštaitija kovų su Livonijos ordinu metu (XIII–XIV a.), *Iš Panevėžio praeities. Upytės žemei 750 metų*, Panevėžys, 2004, p. 40.

⁴⁷ V. Juškaitis, Žirgų kapai Rytų Lietuvos pilkapynuose vėlyvajame geležies amžiuje (IX–XII a.), *Archaeologia Lituana*, 2005, 6, p. 139–161.

⁴⁸ V. Juškaitis, Žirgų kapai..., p. 149; L. Kurila, Lietuvių etninė riba..., p. 47, 68.

⁴⁹ A. Buchholtz, Ueber die Aufdeckung von Hügelgräbern in Stabben am 15. September 1896, *Sitzungsberichte der Gessellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russland aus dem Jahre 1896*, Riga, 1897, S. 113–120.

⁵⁰ K. V. Lōwis of Menar, Ein Skelett – Hügelgrab unter Stabben in Kurland. *Sitzungsberichte der kurländischen Gessellschaft für Literatur und Kunst aus den Jahre 1899, 1900*, S. 143–145.

kaip spėjama, ietigalis. Vyro kairėje palaidotas žirgas, kurio nasruose buvo išprausti dvinariai žąslai, šone prikabinta geležinė sidabru inkrustuota balnakilpė. Pagal radinius raitelio kapas su žirgu datuotas XI–XII a.⁵¹ Dvinarius žąslus su laužtukais A. Kirpičnikovas priskyrė puošniausiųjų (pagal Novgorodo analogijas dažnai sidabruotų) žąslų III tipui⁵². Sidabravimo pėdsakų ant Betelių žąslų paviršiaus nelikę, tačiau jie pastebėti ant balnakilpės (pagal A. Kirpičnikovo tipologiją – III tipas⁵³). Pagal J. Antanavičiaus⁵⁴ sudarytą balnakilpių tipologiją jos priklauso pačių puošniausiųjų Lietuvos balnakilpių XI tipui. Daugiausia jų – Vidurio Lietuvos ir prūsų žemėse; Rytų Lietuvos pilkapiuose tokių radinių kol kas nepasitaikė.

Už kokių 10 m nuo minėto vyro su žirgu palaidojimo rastas kitas vyro kapas, kurio ginkluotę sudarė plačiaaušmenis kirvis ir ietigalis, o dešinės pėdos srityje rastas geležinis pentinas, pagal analogijas su Asotės piliakalnio radiniais datuotas XII a.⁵⁵

Latvijoje, netoli Lietuvos sienos, Dyvulių kaime statant arklides vienoje duobėje aptiktas žirgas ir žmogus su ietigaliu. Kapo chronologija neaiški. Muziejuose saugoma keletas dirbinių iš šios vietovės: vytinė pasaginė segė daugiakampiais galais ir paukščio formos žalvarinis kabutis, kurie datuojami maždaug XII–XIII a. Raitelio ir žirgo atributų rasta Stupelių piliakalnyje, Brūgių⁵⁶, Plūdžių⁵⁷ vietovėse Latvijoje. Lietuvos teritorijoje, archyviniais duomenimis, balnakilpių rasta Skeirių pilkapiuose⁵⁸, kamanų (?) apkalas rastas Kerelių piliakalnio aplinkoje⁵⁹.

Minėtiems kapams analogijų žinoma ne tiek jau daug. Latgaloje tradicijos laidoti žirgus nebuvo. Tokių kapų dešiniajame Dauguvos krante žinoma viso labo vos keli⁶⁰. Artimiausia analogija žinoma Lejasžagarių kapinyne dvigubame 29 kape, kuriame palaidoti nedegintas vyras ir žirgas. Raitelio ar žirgo ekipuotės nerasta. Jersikos kapinyne 28 kape šalia sudeginto vyro kapo palaidotas žirgas be jokios ekipuotės. Su žirgu susijusių atributų – žąslų ir skambalų, rečiau – raitelių atributų: botgalių ar pentinų kartais aptinkama X–XI a. latgalių vyrų kapuose, dažniausiai kojūgalyje⁶¹. Dauguma

⁵¹ E. Šnore, Beteļu kapulauks Augšzemē, *Arheologia un etnografija*, XV, 1987, p. 71, 74.

⁵² А. Н. Кирпичников, Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX–XII в.в., *Свод археологических источников Е1-36*, Ленинград, 1973, табл. III:3.

⁵³ Ten pat, lent. XVII:2.

⁵⁴ J. Antanavičius, Balno kilpos Lietuvoje X–XIV a., *Lietuvos TSR MA Darbai*, A serija, 1(54), 1976, p. 69–81.

⁵⁵ E. Šnore, Beteļu..., p. 70, 74.

⁵⁶ Jekabpilio muzejus 1635 (890).

⁵⁷ Duomenys iš Latvijos paminklų apsaugos inspekcijos archyvo.

⁵⁸ *Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius*, A. 1, b. 3, p. 70.

⁵⁹ *Vytauto Didžiojo karo muziejus* (toliau – VDKM), inv. Nr. 904:2.

⁶⁰ A. Vilcane, Findings of Harness Items and the Cult of the Horse in Latgalian and Selonian Territories, *Archaeologia Baltica*, 2009, vol. 11, p. 254–269.

⁶¹ A. Rādiņš, min. veik., p. 31, 103; I. Kuniņa, Kristapiņu kapulauks, p. 72.

kapų koncentruojasi Pietryčių Latgaloje, Dubnos upės baseine⁶². Žiemgaloje žirgų kapų nerasta⁶³. Kartais žmonių kapuose aptinkami žąslai (10 vnt., 7 iš jų kapuose) ar pentinai (18 vnt., 12 – kapuose)⁶⁴. Slavų – krivičių paminklams žirgų palaidojimai ar jų atributai nėra būdingi. Todėl natūralu, jog ieškant žirgų, jų atributų laidojimo kilmės, tyrėjų akys krypsta į pietinius sėlių kaimynus, kur sudegintų ir nedegintų žirgų ir simboliškai jų kapai pilkapiuose buvęs vienas ryškiausių išskirtinių kultūrinių bruožų⁶⁵. Visgi Sėloje jie gerokai skiriasi nuo lietuviškųjų papročių. Rytų Lietuvos pilkapiuose žirgai pradėti laidoti VIII/IX a., ypač tai išplito X a. ir laidoti iki XII a. Sėloje jie datuojami XI–XIII a. Kapų geografijos koncentracija Padauguvyje ir centrinėje Sėloje taip pat nerodo ryšio su pietiniais kaimynais. Rytų Lietuvoje žirgų ir jų simbolikos kapai yra masinis reiškinys, atspindintis daugiau laidosenos papročius, pabrėžiančius žirgo vaidmenį to meto gyvųjų gyvenime, o taip pat ir pomirtinio įsivaizdavime. Tuo tarpu Sėloje aptariami raitelių palaidojimai atspindi ne tiek laidojimo papročius, kiek yra socialinių santykių raidos rezultatas, žymintis socialinius skirtumus tarp eilinių bendruomenės narių ir politinio bei karinio elito: Sėlos raitelių (su žirgais ar be jų) kapai yra patys turtingiausi, prabangiausiai įrengti to meto regiono palaidojimai.

Įkapinis stilius. Tęsiant laidosenos skirtumų temą, lyg ir derėtų aptarti kapų radinius. Tačiau čia susiduriama su keliomis abejonėmis dėl metodologijos. Visų pirma nėra korektiška lyginti griautinių ir degintinių (ypač vyraujant papročiu kartą deginti ir įkapes) kapų inventorių. Antra, individualių artefaktinių tipų lyginimas yra beprasmiškas, tikintis griežtų teritorinių apibrėžimų. Vieną kompleksą sudarančių dirbinių paplitimas dažnai nesutampa ir skirtingu dažniu pasikartoja įvairiuose regionuose. Dirbiniai plitę mainų, prekybos, mėgdžiojimo, vedybų keliu, ir galėjo neturėti nieko bendro su etniškumu, o juo labiau etninėmis teritorijomis. Be abejojimo, būta tik vienam ar kitam regionui būdingų radinių grupių. Pvz., VI–VIII a. Sėlai būdingų ramentinių smeigtukų arba papuošalų iš dvigubų trikampių kabučių nerasime vienalaikiuose Rytų Lietuvos pilkapių kapuose, kuriuose labai dažnai aptinkami moliniai verpstukai, visai nebūdingi sėliškiems palaidojimams. Kalbant apie įkapių etniškumo potekstę, objektyviau būtų vertinti ne pavienius dirbinius, bet jų kompleksus, aprangos, papuošalų nešiosenos, o tiksliau, įkapinę stilišką. Stiliaus kategorija laikoma talpesne sąvoka už tipą daiktinės įvairovės bei kaitos laike ir erdvėje prasme. Archeologijoje tai savotiška daiktų

⁶² Čia jų rasta 5 paminkluose, 16-oje kapų, taip pat keletas atsitiktinių radinių: A. Vilcane, Tenth to 11th Century Warrior Burials with Horse-trappings in the Latgalian Area, *Archaeologia Baltica*, 2007, vol. 8, p. 273–282.

⁶³ I. Vaškevičiūtė, *Žiemgaliai V–XII a.*, Vilnius, 2004, p. 82.

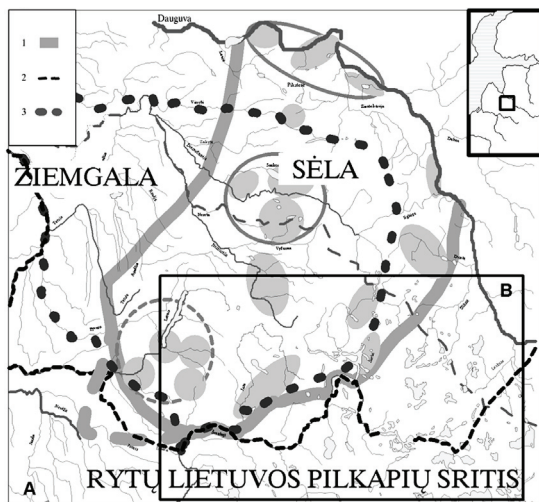
⁶⁴ Viename kape (Nr. 344) Jauneikiuose pentinas ir žąslai rasti kartu.

⁶⁵ E. Šnore, Betelū..., p. 78; A. Radinš, min. veik., p. 31; I. Kuniga, *Kristapių kapulauks*, p. 73; A. Vilcane, Tenth to 11th Century..., p. 280.

ir papročių visuma, kurią lėmė tam tikras stereotipinis elgesys⁶⁶. Net ir radimo aplinkybės turi savo „stilių“, kuri perprasti yra būtina, ypač jei paminklai yra netyrinėti arba sunaikinti, o tyrėjas disponuoja tik fragmentiškais archyvinėmis nuorodomis arba atsitiktiniais radiniais. Pvz., tiek Sėloje, tiek Rytų Lietuvoje sutinkamos pasaginės segės arba antkaklės plokščiais užkeistais galais su trapeciniais kabučiais arba be jų. Tačiau Sėloje jos dažnai aptinkamos kartu viename kape, o degintiniuose lietuvių kapuose jos randamos atskirai. Antkaklės plokščiais užkeistais galais tiek Sėloje, tiek Rytų Lietuvoje dažnai dėvėtos ne vienos, tik Rytų Lietuvoje jos dažniau sutinkamos su vytinėmis antkaklėmis kūginiais galais, rečiau balnelinėmis antkaklėmis, o Sėloje jos dažnai būdavo su vytinėmis antkaklėmis kilpeliniais galais arba antkaklėmis tordiruotu lankeliu ir stačiakampiais užkeistais galais.

Paribio situacija ir Šventosios aukštupio apgyvendinimas geležies amžiuje

Aukščiau įvardytų požymių geografija buvusi skirtinga, kas sąlygojo itin raiškia paribio situaciją nuo I tūkst. vidurio iki pat valstybės susikūrimo (1 pav.). Ypač stabili

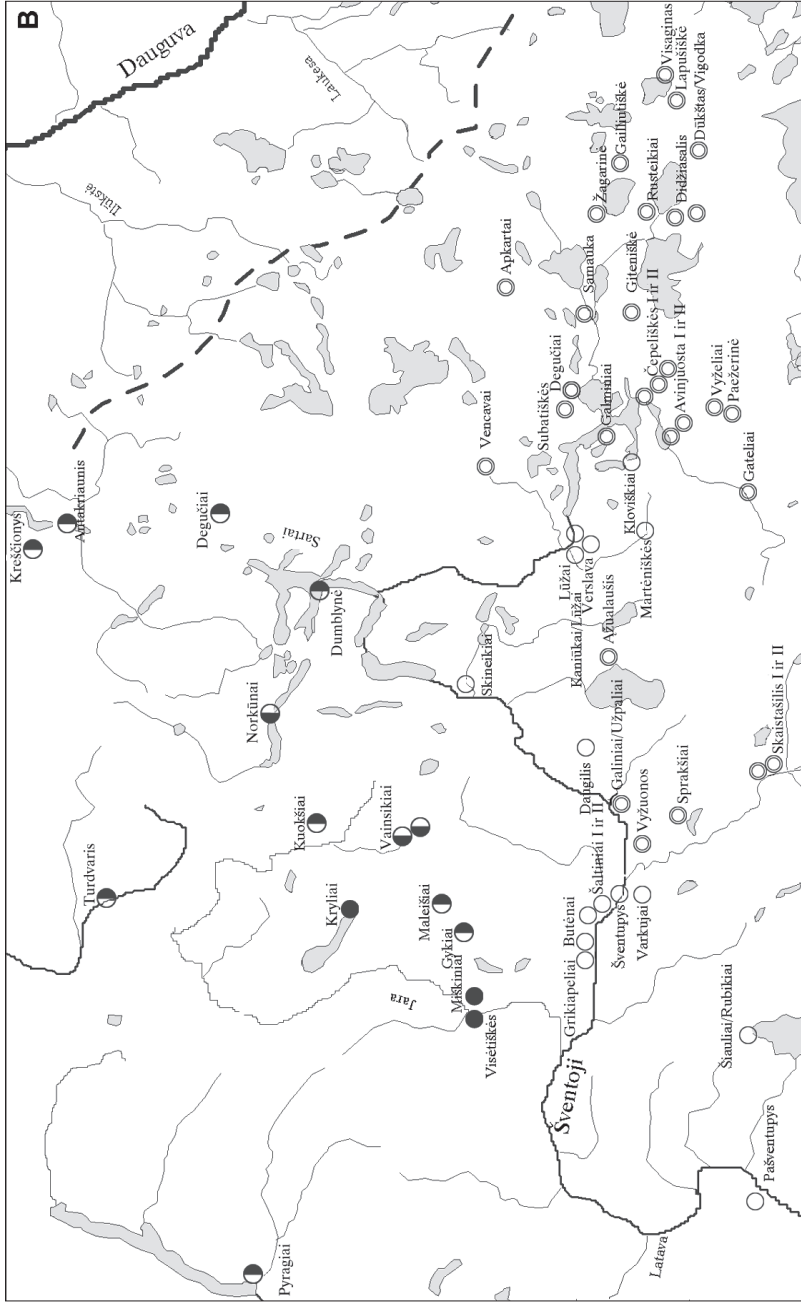

1 pav. Sėlos žemės VI(VII)–XII a. (A) ir jos paribys su Rytų Lietuvos pilkapių kultūra Šventosios aukštupyje (B).

A – Sėlos kraštas (pagal A. Simniškytę, min. veik., 3 pav.): 1 – Sėlos teritorija archeologiniais duomenimis (linijos punktyrinis variantas – spėjamos ribos). Piliakalnių apygardų / valsčių teritorijos užspalvintos; mažųjų žemių teritorijos – apvestos linijomis (linijos punktyrinis variantas – spėjamos žemės); 2 – Sėlos ribos 1261 m. duomenimis; 3 – Sėlos ribos 1392 m. duomenimis

ji Sėlos pusėje. Jaros upė – kelias į sėlių žemes iš pietų. 8–10 km nuo Jaros santakos su Šventąja – tų žemių „vartai“, t. y. abipus upės vienas priešais kitą išsidėstę du vienalaikiai (VI/VII–XIII–XIV a.) pilkapynai Visėtiškėse ir Miškiniuose. Netoliese –

⁶⁶ Lietuviškoje archeologinėje literatūroje ji kol kas dažniausiai taikoma keramikos tyrinėjimuose, žr., pvz., Dž. B r a z a i t i s, Narviškos keramikos stiliai Rytų Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, 2002, t. 23, p. 51–72; R. V e n g a l i s, Grublėtoji keramika Rytų Lietuvoje, ten pat, 2007, t. 32, p. 105–132.

1 pav. B – laidojimo paminklų geografija. Paminklai Sėlos teritorijoje: ● – I tūkst. 3 kv.; ● – I tūkst. pabaiga – II tūkst. pradžia; ● – I tūkst. 3 kv.– II tūkst. pradžia. Paminklai Rytų Lietuvos pilkapių kultūros teritorijoje: ○ – I tūkst. 3 kv.; ○ – I tūkst. pabaiga – II tūkst. pradžia. Punktyru pažymėta dabartinė Lietuvos-Latvijos siena.

Juodonių piliakalnis, šalia kurio įsikūręs dabartinis Maleišių kaimas. Šiose apylinkėse manoma buvus vieną iš Sėlos teritorinių vienetų, dėl kurio įvardijimų tarp tyrinėtojų kyla mažiausiai nesutarimų, – *Maleishine*⁶⁷. Toliau į rytus sėliško tipo paminklai nuo Šventosios kiek atsitraukia Jaros aukštupio, vadinamo Šetekšna, link ir vėl prie jos priartėja Sartų ežero rajone. Sėliškų pėdsakų aptinkama rytinėje Sartų apyežerio dalyje, garsiajame Velykuškių piliakalnyje. Čia, regis, buvusi dar viena pakraštinė sėlių žemė⁶⁸. Nuo jos Sėlos paribys suka į šiaurės rytus. Kriaunos upės aukštupys kiek į šiaurės vakarus nuo Samanių ir į vakarus nuo Dirdų, Kumpuolio ežerų bei Subatės ir Eglainės miesteliai Latvijos pasienyje ir buvo tos apylinkės, kuriomis ejęs rytinis Sėlos pakraštys, gerokai atitoldamas nuo šiaurinio lietuvių pilkapių tinklo pakraščio.

Taigi sėliai kūrėsi atokiau nuo Šventosios upės, išskyrus ežeringas Sartų apylinkes. Nesiveržė į dešinią jos krantą ir pietiniai sėlių kaimynai – lietuviai. Lietuvių ir sėlių paminklus skirianti juosta kai kur buvo ne platesnė nei keliolika kilometrų. Jos pietinę ribą aukštupyje žymėjo Šventosios upė, prie kurios lietuviai priartėjo dar V–VI a. Trumpam grįžtant į dar ankstesnius romėniškojo periodo laikus, tenka prisiminti, jog tuo metu visoje šiaurinėje Lietuvoje (ir didelėje Latvijos dalyje) gyvavo pilkapių su akmenų vainikais kultūra. PR kryptimi ji siekė Šventosios aukštupį, o pavieniai jai būdingi dirbiniai rasti keliolika–keliasdešimt kilometrų į pietus nuo jos⁶⁹. Kultūros rytinės dalies variantą daugelis tyrinėtojų sieja su sėlių protėviais. Vienas pagrindinių argumentų – šio varianto ir sėliškosios intonacijos geografijos sutapimas Latvijoje. I tūkst. viduryje kultūrinė situacija pasikeičia ir į pietus nuo Šventosios jau randame ankstyvuosius Rytų Lietuvos pilkapius. Lietuviškieji pilkapiai išplito Tauragnų ir Rubikių aukštumose. Netoli Sėlės kaimo prie Tauragnų ežero V a. buvo prabangiai palaidotas ir vienos lietuvių genties vadas, žinomas kaip Taurapilio „kunigaikštis“⁷⁰. Pilkapių atsirado ir abipus Šventosios, į pietus nuo Svėdasų. Pilkapynai nedideli⁷¹, iš kelių–keliolikos sampilų; nors netyrinėti⁷², bet pagal bendrą informacijos pobūdį (minimi žmonių kaulai, akmenų vainikai, ietigaliai, skydo umbai, kirviai) galima spėti čia buvus I tūkst. vidurio lietuvių bendruomenių kapus. Vėlyvųjų pilkapių (apie vėlyvumą sprendžiant pagal griovius, juosiančius sampilus) čia nedaug⁷³, – tikėtina, jog VII–

⁶⁷ A. Simniškytė, Sėlos kraštas..., 1 pav., 3 pav.

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ A. Simniškytė, Sėliai.

⁷⁰ A. Tautavičius, Taurapilio „kunigaikščio“ kapas, *Lietuvos archeologija*, t. 2, 1981, p. 18–40.

⁷¹ Butėnų pilkapynas – 6 sampilai, Grikiapeliuose – 2, Šaltiniuose – 4 ar 5, Šventupio – 8, Varkujuose – 2?, Daugilio – ?, Skineikiuose – 2.

⁷² Iš aukščiau išvardintųjų tyrinėtas tik vienas pilkapis Skineikių pilkapynas, Zarasų r. 1938 m. Rastas V a. kapas, būdingas ankstyviausiems Rytų Lietuvos pilkapių kultūros laikams (ataskaita *VDKM*).

⁷³ Vyžuonos pilkapynas (3 pilkapiai), Ažualaušio / Antandrajos pilkapynas (28 pilkapiai), Skaistašilio pilkapyno dvi grupės (per 20 sampilų).

VIII a. didelė dalis bendruomenių kėlėsi gyventi labiau į rytus, vadinamojo Antalieptės duburio link, – Duseto, Samavo, Luodžio, Švento, Dūkšto apyežeriuose. Kairiajame Šventosios krante aptinkame tipiškus lietuviškus vėlyvojo geležies amžiaus pilkapy- nus, dažname kurių skaičiuojama keliasdešimt ir daugiau sampilų⁷⁴. Šventosios aukš- tupį iš esmės kontroliavę lietuviai į dešinį upės krantą pernelyg nuo jos neatitoldami peržengė tik X–XII a. Čia pilkapynei nėra dideli⁷⁵, matyt, lietuvių bendruomenės čia įsikūrusios prieš pat išnykstant pilkapių pylimo tradicijai. Ties jais lokalizuojamos ir Nalšios šiaurinės žemės ribos⁷⁶.

Šventosios aukštupyje, į rytus nuo Šimonių girios, iki Sartų apyežerio dar VI/ VII a. nusistovėjusi riba tarp nalšėnų iš vienos pusės ir maleišėnų bei Pasartės gy- ventojų iš kitos po 600–700 metų fiksuojama ir istoriniuose dokumentuose. Būdami artimi kaimynai nei sėliai, nei lietuviai neperėmė laidosenos papročių, skirtingos liko ir metalo papuošalų mados. Archeologiniais duomenimis, kol kas nepavyko išaiškinti nė vieno aiškaus „lietuviško“ paminklo sėlių teritorijoje, ir atvirkščiai – „sėliško“ tarp lietuvių⁷⁷. Nėra žinoma ir mišrių paminklų, kuriuose būtų palaidoti abiejų kultūrinių grupių atstovai, ar kapų su mišria įkapine stilistika. Jei Sėloje ir gyvenę lietuvių kilties žmonės, savo lietuviškumo jie nedemonstravo⁷⁸ ir archeologiniais metodais nėra atpa- žįstami. Netgi tos trapios sąsajos, kurias bandoma sieti su lietuvių įtaka (kremacijos, žirgų kapai) nėra „lietuviškojo stiliaus“. Nė su vienu sėlių kaimynų, žiemgaliais ar aukštaičiais, jau nekalbant apie latgalius, tarpribis materialinės kultūros skirtumų ir jų geografijos prasme nebuvo taip aiškiai išreikštas kaip paribyje su lietuviais. Maža to, pagal laidojimo paminklų geografiją sprendžiant apie apgyvendinimo tendencijas, galima teigti, jog tuštokoje Sėloje jos pietrytinis pakraštys buvęs vienas iš tankiausiai gyvenamų, su keliais teritoriniais struktūriniais vienetais – piliakalnių apygardomis⁷⁹.

⁷⁴ Galminių pilkapyne, kuriame išskiriamos net 5 grupės, suskaičiuota per 50 pilkapių (manoma ka- daise buvus 100), Giteniškėje – 9, dviejose Čepeliškių pilkapyne grupėse – apie 30 sampilų, dviejose Aviniuosios (Uženiškių) pilkapyne grupėse – apie 20 sampilų, Salako – 32; Gailiutiškėje – 41.

⁷⁵ Subatiškių pilkapyne – 5, Apkartuose – 5–6, Degučių – 4 (būta 15-os), Samaukos – 3, Rusteikių – 9.

⁷⁶ G. Z a b i e l a, Nalšia Lietuvos valstybės kūrimosi išvakarėse, *Rytų Lietuva. Istorija, kultūra, kalba*, 1992, p. 12–24.

⁷⁷ 1997 m. Papiškių pilkapyne (Švenčionių r.) pilkapyje su akmenų vainikais rasti 2 degintiniai ir 2 griautiniai kapai, datuojami VIII–X a. Pilkapių tyrinėtojai priskiria sėliams (V. Semėnas, Papiškių pil- kapyne tyrinėjimai 1997 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996–1997 metais*, Vilnius, 1998, p. 152–154).

⁷⁸ Tai ypač būdinga moteriškam kontingentui, kuris, iš vienos pusės, pasižymi konservatyvumu ir tradicijų puoselėjimu, iš kitos, patekęs į naują kultūrinę terpę, linkęs (yra priverstas) prisitaikyti perimant tenykščius papročius – plg. I. Hodder, *The Distribution....*, p. 267–268

⁷⁹ A. S i m n i š k y t ė, Sėlos kraštas..., 3 pav.

Draugai ar priešai?

Ilgą laiką stabili sėlių ir lietuvių paribio situacija anaipol nereiškia šių gentinių darinių izoliacijos vienas kito atžvilgiu. Pakraštinųjų bendruomenių aktyvumas, intensyvus tapatumo demonstravimas pabrėžiant materialinės kultūros išskirtinumą siejamas su grupių tarpusavio neigiamos sąveikos lygiu. Kuo didesnė konkurencija tarp grupių, kuo stipresnis priešiškus, tuo ryškesnės jų materialinės kultūros skirtumų ribos⁸⁰. Galima spėti neigiamos įkrovos buvus ir tarp sėlių bei lietuvių bendruomenių. Aukščiau įvardyti skirtumai paneigia arba bent jau nepatvirtina teiginio, jog sėliai ir lietuviai VI/VII–XI–XII a. Sėloje gyvenę pramaišiu. Kaip matėme, VII ar VIII a. lietuviai nesiveržė į sėlių gyvenamą plynaukštę kitapus Šventosios, bet pasirinko ežeringą Šventosios duburį. Kodėl? Ieškota naujų ekologinių galimybių ir nesidomėta teritorija, kur gyvenimo ir ūkininkavimo sąlygos buvo panašios į tas, kuriomis lietuviai gyvenę lig tol, o gal vengta konfliktų su dešiniojo Šventosios kranto gyventojais?

Tarp skirtingomis gamtinėmis sąlygomis gyvenančių bendruomenių paprastai susiklosto partnerystės santykiai, paremti kontaktais ir mainais, ir atvirkščiai, – gamtinės aplinkos vienodumas neretai sukelia konkurenciją ir net priešiškus⁸¹. Gamtiniai-geografiniai skirtumai Šventosios aukštupyje nebuvo tokie žymūs, kad sąlygotų ženklus gyvensenos ir ūkininkavimo skirtumus. Bendradarbiavimo požymių aptariamame regione aptikti nepavyko. Tačiau nepastebėta ir jokių priešiškus ženklių, rodančių, jog I tūkst. antroje pusėje kaimynų santykiai būtų peraugę į realius konfliktus. Pradedant VI/VII a. Sėlos gyvenvietėse konstatuojamas gyvensenos tęstinumas be jokių ryškesnių pauzių. Tipiškas sėlių piliakalnis – nedidelė ar vidutinio dydžio menkai įtvirtinta kalva su viena ar keliomis terasomis jos šlaite. Tokios konstrukcijos vargu ar galėjo turėti didesnę gynybinę reikšmę. Net pats didžiausias Stupelių piliakalnis – spėjama Sėlos „sostinė“⁸² – nebuves adekvačiai įtvirtintas. Rimtesni įtvirtinimai, kurie, kaip žinia, nebūtinai reiškia karinius konfliktus, bet gali būti susiję ir su jėgos, valdžios bei statuso demonstracija, žinomi vos keliuose krašto gilumos piliakalniuose (pvz., Moškėnai, Kūliniai, Serpiniai). Kur kas daugiau įtvirtintų piliakalnių Padauguvyje, Dvietės ir Ilūkštės upių supamose Ilūkštės aukštumos pakraščiuose, tačiau jie, regis, susiję su kiek vėlyvesniu karų su Ordinu laikotarpiu⁸³.

⁸⁰I. Hodder, *Praeities skaitymas*, p. 16.

⁸¹*Ethnic Groups and Boundaries*.

⁸²A. Simniškytė, *Sėlos kraštas...*, p. 39.

⁸³A. Simniškytė, *Kultūrinė dinamika Sėlos regione I–XIII a. po Kr.* Daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H), Vilnius, 2004, p. 76.

Absoliutinėmis datomis paremti archeologiniai ir paleobotaniniai tyrimai gyvenvietėse pietrytiniame Sėlos pakraštyje parodė, jog antropogeninė veikla čia suklestėjo X a. viduryje – XI a.⁸⁴ Tačiau jau XII a. tuometiniuose Sėlos centruose pastebėta regresija. Matyt, tuo metu prasidėjo ir gan greitai įvyko pietinės Sėlos dalies išsiliejimas į būsimąją LDK. Čia jis, regis, buvęs skausmingesnis, nei kiek vėlesnė šiaurinės Sėlos integracija į Vokiečių ordino valstybę. Senieji centrai apleisti ir jau niekuomet neatsigavo. Pietinėje Sėloje priešistorinę XV a. pakeitusi naujoji teritorinė organizacija senųjų kontūrų nekartojo. Tik retais atvejais ankstesni centrai transformavosi į vėlyvesnius miestelius (pvz., Kupiškio piliakalnis ir Kupiškis)⁸⁵.

Sėlos pietinės dalies integracija XII a. sutapo su galutiniu lietuvių pilkapių tinklo išplitimo etapu Šventosios aukštupyje ir jų karinės-politinės veiklos proveržio laikotarpiu. XII a. prasidėjusi lietuvių ekspansija visų pirma palietė artimiausius kaimynus. Greitas dar visai neseniai klestėjusių Sėlos centrų žlugimas bylotų, jog to pasiekta prievarta. Žinoma, politiniai kariniai veiksmai XII a. nėra pagrindas apibūdinti ankstesnę kaimyninių sėlių ir lietuvių bendruomenių santykių atmosferą VI/VII–XI a. Visgi ryškūs materialinės kultūros skirtumai ir jų geografija rodo, jog bendruomenės abipus Šventosios jautė tam tikrą priešišumą, visą laiką būdamos „svetimos“ viena kitos atžvilgiu.

Išvados

Straipsnyje išryškinti sėlių ir lietuvių materialinės kultūros skirtumai ir ilgalaikis jų geografijos stabilumas VI/VII–XI/XII a. Kultūrinės sąsajos, kurias bandyta sieti su lietuvių įtaka (kremacijos, žirgų kapai), pasirodė nesnančios „lietuviškojo stiliaus“. Išanalizuota paribio situacija paneigia teiginius apie ankstyvąją Sėlos gyventojų asimiliaciją ir lituanizaciją. Sėlių ir lietuvių laikysena VI/VII–XI/XII a. gali būti charakterizuojama kaip turėjusi neigiamos įkrovos, tačiau ilgą laiką neperaugusi į karinius konfliktus. Sėlos teritorijoje, kokia ji matoma remiantis VI/VII–XI/XII a. archeologiniais duomenimis, kultūrinė asimiliacija greičiausiai įvyko per trumpą laiką ir sutapo su politine-karine lietuvių genčių veikla XII a.

⁸⁴M. Stančikaitė, D. Kisieliienė, A. Strimaitienė, Vegetation Response to the Climatic and Human Impact Changes during the Late Glacial and Holocene: Case Study of the Marginal Area of Baltija Upland, NE Lithuania, *Baltica*, vol. 17, Nr. 1, 2004, p. 17–33, table 1.

⁸⁵A. Simniškytė, Sėlos kraštas..., p. 43.

THE SELONIANS AND THE LITHUANIANS IN LATE PREHISTORY: TRIBAL CONTACTS

Summary

ANDRA SIMNIŠKYTĖ

The article analyses and compares material from the archaeological cultures ascribed to the Selonians and the Lithuanians in the 6/7th–12/13th centuries. On the basis of the theory that social interaction is the main factor for discovering ethnic boundaries (Barth, 1969), it attempts to evaluate the attitude of the Selonians and the Lithuanians towards one another.

Although, according to K. Būga, the Selonians are named in written references as brothers in arms and allies of the Lithuanians, other images are on the whole more tenacious: the warlike, expansive Lithuanians and the powerless, secretive Selonians. This dichotomy visually compliments statements by linguists about the early assimilation when the Lithuanians gradually became established in Selonian lands. But the archaeological data (based on differences in the funeral rites) says otherwise. More differences than similarities are found when the 6/7th–11/12th-century archaeological cultures located on both sides of the upper reaches of the Šventoji are compared. In fact, up until now not one ‘Lithuanian’ instance has been discovered in Selonia and vice versa, not one ‘Selonian’ instance in the territory of the East Lithuanian barrows. The barrows, the mounds, their construction, the funeral rites, and the style of grave goods, all of which differ significantly, the stable geography of the differences, and the clear boundary between them refute the statements about the early assimilation and Lithuanisation of the Selonian inhabitants. Even those manifestations, which people have tried to connect to Lithuanian influence (for example, specific cremations and horse graves), have turned out not to be ‘Lithuanian in style’ and should probably be connected with the Selonian community’s internal social development rather than the penetration of this ethnic element. The archaeological data speaks indirectly of the opposite charges that more often existed in the contacts between these two groups in the 6/7th–11/12th centuries, which nevertheless did not grow into a military conflict for a long time. The cultural assimilation probably occurred in the Selonian territory over a fairly brief period and coincided with the political – military activities of the Lithuanian tribes in the 12th century.

Išvertė A. J. Bakanauskas

Gauta 2009 m. lapkričio mėn.

Andra Simniškytė – humanitarinių mokslų (istorija) daktarė, Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus archeologė. Mokslinių tyrimų kryptys – socialinė archeologija, kraštovaizdžio archeologija, geležies amžiaus tyrimai.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: andrasimnas@gmail.com